

ütközetben, s ha dörög az ágyú, vonftanak, de nem mennének el onnan. Ha film készülne egyszer 1849 nyarának harcairól, Fatyjejev képeit nem lehetne megkerülni.

A kiadványhoz Jurij Guszev, a Balassi-karddal kitüntetett műfordító, a magyar irodalom kiváló ismerője írt előszót.

Rosonczy Ildikó

DEÁK ÁGNES

A KORONÁS WARGHA

Egy kettős ügynök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatban

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010. 253 o.)

Deák Ágnes az elmúlt években több tanulmányt is szentelt a neoabszolutizmus kori államrendőrség és a besúgóhálózat működésének. Kutatásainak, melyeknek köszönhetően egyre többet tudunk a Habsburg Birodalom, és benne Magyarország 1849 és 1867 közötti történetének e sajátos szeptetéről, újabb állomása Wargha Istvánról írt életrajzi monográfiája.

A főszereplő nem „pozitív hős”, nem történelmünk egy kiemelkedő alakja, noha az óvodai nevelés úttörőjeként, a „reformmozgalom szorgos munkásaként”, majd 1848-ban minisztériumi hivatalnokként végzett tevékenysége önmagában is figyelmet érdemel. Széles körben ismertté azonban életpályájának egy igen kevésbé rokonszenves fejezete tette: az ő besúgói jelentése nyomán bukkant a bécsi rendőr-minisztérium 1853-ban a Szemere Bertalan által 1849 augusztusában elrejtett koronaékszerek nyomára. Ráadásul ő volt az 1850-es évek elejének legeredményesebb rendőrinformátora, kettős ügynökként forradalmi szervezkedések résztvevője és elárulója.

Wargha István besúgói működésére már kortársai is gyanakodtak, és halála után néhány évvel sajtóközlemény jelent meg a koronaékszerek feladásában játszott szerepéről. Deák Ágnes művének jelentőségét tehát nem e tény leleplezése adja, hanem az, hogy pontosítja és kiegészíti a besúgói karrierrel kapcsolatos ismereteinket, miközben megrajzolja Wargha teljes pályaképét. Bemutatja, hogyan vezetett az Arad megyei vagyontalan nemes útja a reformkori Pest szellemi életébe, és miként lett a magyar forradalmi kormány tisztviselője Bécsben. Feltárja Wargha kettős ügynökké válásának és a koronaékszerek megtalálásának körülményeit, továbbá kifejti, hogyan alakult ezt követően társadalmi és vagyoni helyzete előbb az angliai emigrációban, majd Magyarországon. Egyúttal kérdéseket tesz fel Wargha magatartásának személyes vonatkozásaival kapcsolatban, és igyekszik ezekre válaszokat keresni. Milyen önképe volt? Mit mutatott meg magából családja előtt? Rákényszerült-e a kiegyezés után arra, hogy szembenézzen árulásával?

A mű igen gazdag és változatos forrásanyagra épül. Deák Ágnes a nyilvánvaló nehézségek ellenére alapos és kitartó munkával gyűjtötte össze a Wargha életére némi fényt vető legapróbb adatokat is. A nehézségek részben abból adódtak, hogy Wargha földrajzi és társadalmi értelemben egyaránt sok helyen megfordult, így a róla szóló források is számos különböző helyen lehetők fel. Ráadásul nem tartozott a korabeli közélet legismertebb szereplői közé, miközben igen gyakori névvel rendelkezett. Nem könnyítette meg a Szerző munkáját az sem, hogy az igazmondás nem tartozott Wargha érényei közé, és ha érdekei úgy kívánták, valótlan adatokat közölt magáról.

A mű minden esetben világossá teszi, melyek azok a pontjai Wargha életének, amelyekről az adatok hiánya vagy ellentmondásai miatt nem alkothatunk pontos képet. Deák Ágnes ezekben az esetekben megfogalmaz ugyan feltételezéseket, de egyúttal figyelmeztet is ezek bizonytalanságára. A Wargha tetteire adható magyarázatok kapcsán is hasonlóan jár el: újra és újra emlékeztet a többféle olvasat lehetőségére. Nem próbál tehát merev képet rajzolni Wargha pályájáról, inkább különböző értelmezési lehetőségeket kínál az olvasónak.

A könyv első fejezete Wargha családját és pályájának indulását mutatja be. Közli a szülőkről fellelhető adatokat, és ezek alapján következtetéseket von le a család társadalmi és vagyoni helyzetére vonatkozóan. Az ellentmondásos források és egyes hiányzó adatok ellenére is sikerül nagyjából azonosítania Wargha iskolai tanulmányainak színhelyeit, valamint egyházi pályára tett

rövid kitérőjének legfontosabb mozzanatait. További családi adatok közlésével – feleségéről, felesége családjáról, gyermekeikről, gyermekeik keresztszüleiről – még jobban megvilágítja Wargha társadalmi helyzetét. Megtudhatjuk, hogyan került Wargha Tolna megyébe és egyúttal a kisdedóvó mozgalom közelébe. A fejezetből nemcsak Wargha útkeresése bontakozik ki, de a kismemesi pályafutások lehetőségei és korlátai is.

A következő fejezetben az ekkoriban újtárra induló kisdedóvó mozgalom világába nyerhetünk betekintést. Wargha 1837 és 1844 között a kisdedóvók számára oktatókat képző Tolna megyei intézmény igazgatója volt. Érdeklődése már néhány évvel korábban ráirányult a neveléstan elméleti kérdéseire, amelyekkel kapcsolatban több tanulmánya is megjelent. Széles körű ismeretekről árulkodó és a magyar óvodai nevelésben évtizedekig meghatározó szerepet játszó írásainak köszönhetően az Akadémia levelező tagjává is megválasztották. Deák Ágnes véleménye szerint az óvodai nevelés hazai meghonosítása terén kifejtette elméleti tevékenysége Wargha életművének „legeredetibb” és egyben „leghitelesebb” fejezete. E megállapítással – különösen Wargha későbbi pályafutásának ismeretében – mindenképpen egyet kell értenünk.

1844-ben Wargha megvált igazgatói tisztségétől és Pestre költözött. Itt azonban már nem folytatta korábbi tudományos munkásságát, noha az akadémiai gyűléseknek szorgalmas látogatója volt. Figyelme egyre inkább a politikai publicisztika felé fordult, és ebben Deák Ágnes szerint fontos szerepe volt a megélhetés kényszerének. A Wargha magánéletével kapcsolatban összegyűjtött adatok némi fényt vetnek ekkori életkörülményeire is: megtudhatjuk például, hol lakott Pesten, és olvashatunk házasságon kívüli viszonyáról, feleségével való kapcsolatáról, fényűzést kedvelő természetéről, továbbá pénzügyi gondjairól. Mindezek mellett újabb és újabb mozzanatok támasztják alá azt, hogy Warghának a karrierjével kapcsolatos döntései mögött az önmagát magas pályára hivatottnak érző embert is látnunk kell.

Wargha közéleti tevékenységének meghatározó színterévé az 1840-es évek közepén az Iparegyesület vált. Az 1841-ben megalakult egyesületnek alapító tagja volt, vezető tisztségviselőjévé Pesten vált. 1845 és 1847 között az Iparegyesület lapjának, a *Hetilap*nak a szerkesztőjeként dolgozott. Mindez egyben azt is jelentette, hogy szoros munkakapcsolatban áll Kossuth Lajossal, akit talán még a kisdedóvó mozgalom tagjaként ismert meg. A könyv ezen fejezete fontos adalékokkal szolgál az Iparegyesület és a *Hetilap* történetéhez is.

A következő fejezet címe (*Kossuth „táskahordozója*) jól érzékelteti Wargha reformmozgalomban játszott szerepét. Kossuth hű követőjeként igen tevékenyen vett részt a pesti egyesületi életben. Alapító tagja volt a Védegyeletnek, fontos tisztséget töltött be a Nemzeti Körben, majd annak szakadása után belépett a Pesti Körbe. Tagja lett a két kör újraegyesülésével létrejött Ellenzéki Körnek is. A mű e fejezete nemcsak Wargha életpályáját követi nyomon, de egyúttal felvázolja az Ellenzéki Kör születésének előzményeit is. Ezt követően pedig megtudhatjuk, miért és hogyan szenvedett törést Wargha közéleti működése 1847 nyarán, amikor kifizetetlen adósságai miatt „csőd alá került.”

Az 1848. márciusi forradalom után azonban több más kortársához hasonlóan Wargha előtt is új lehetőségek nyíltak meg. 1848. május 16-án a Bécsben működő királyi személye körüli minisztérium fogalmazójává nevezték ki, október 11-én pedig a minisztérium titkára lett. Hivatalát Kossuth pártfogásának köszönhette. Deák Ágnes a legapróbb részletekig bemutatja Wargha életének e rövid, de mozgalmas és kulcsfontosságú időszakát, egyúttal pontos képet rajzol a királyi személye körüli minisztérium működéséről, valamint az októberi bécsi forradalom és a magyar szabadságharc vezetői közötti kiérett kapcsolatról. A fejezet Wargha 1848. november 5-én történt letartóztatásának, illetve a minisztérium felszámolásának bemutatásával zárul.

Warghát 1850 nyaráig tartották vizsgálati fogságban, a vád ellene a bécsi forradalom vezetői és a magyar politikusok közötti kapcsolattartás szervezése volt. Deák Ágnes elsősorban bécsi levéltári forrásokra támaszkodva feltárja, milyen bizonyítékok álltak a katonai vizsgálóbizottság rendelkezésére, és elemzi a kihallgatások során készült jegyzőkönyveket. Utóbbiakat más forrásokból származó adatokkal összevetve megállapításokat tesz Wargha védekezési stratégiáját illetően. Kiderül, hogy Wargha már kihallgatásai során felajánlotta szolgálatait a bécsi hatóságoknak. Bár az iratokból nem derül ki, pontosan milyen szolgálatokra gondolt, biztos, hogy ekkor még nem vált besúgóvá. Ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert sorsa a körülményekhez képest meglepően szerencsésen alakult: kétévnyi börtönbüntetésre ítélték, beszámítva a vizsgálati fogságban töltött időt, majd hamarosan amnesztiát kapott.

A szabadulás után Pestre költözött, igyekezett előteremteni a maga és családja megélhetéséhez szükséges pénzüsségeket. Rovott múltjával nem volt könnyű dolga, főként segélyekből élt, de újra próbálkozott az újságírással is. Igen hamar kapcsolatba lépett a Kossuth család Pesten élő tagjaival és rajtuk keresztül az akkoriban meginduló titkos forradalmi szervezkedéssel. Miután a rendőri hatóságok 1851 áprilisában lecsaptak rá és kompromittáló iratokat találtak nála, Pest elhagyására kötelezték. Fontos mozzanat volt ez életében, ugyanis amint Deák Ágnes megállapítja: ekkor vált besúgóvá, azért, hogy pesti egzisztenciáját megmentse. A következő szűk egy évben feljelentette Jubál Károlyt, Kossuth gyermekeinek egykori nevelőjét, Noszlopy Gáspár forradalmi kormánybiztost és Gasparich Kilit ferences szerzetest. Ezzel a Kossuth személyéhez köthető titkos szervezkedések hálózatát fedte fel a rendőrhatalóságok előtt. A külföldről becsempészett ún. „Kossuth-dollárok” értékesítésére irányuló tevékenységet ugyanakkor titokban tartotta rendőrségi megbízói előtt. Kétes sikereit nemcsak az mutatja, hogy megbízói elégedettek voltak vele, hanem az is, hogy társai nem gyanakodtak rá. A besúgói karrier pontos feltárását a hadbírószági vizsgálat bemutatásához hasonlóan nagyrészt a Deák Ágnes által feltárt bécsi levéltári források teszik lehetővé.

A könyv következő, legterjedelmesebb fejezete főként a koronaékszerek feladásának történetét tárgyalja. Bemutatja, hogyan bukkant a rendőrség Wargha közlésének köszönhetően 1853 szeptemberében a bő négy évvel korábban elásott koronaékszerek lelőhelyére. A rendelkezésre álló források alapján nem állapítható meg egyértelműen, honnan ismerte Wargha a kevesek által őrzött titkot. Deák Ágnes az általa feltárt iratok alapján azt feltételezi, valahogyan Kossuth környezetéből szerezhetette az információt. Egy részletes áttekintésnek köszönhetően megtudhatjuk azt is, milyen találgatások láttak napvilágot a koronaékszerek osztrák kézre kerülésének okaival kapcsolatban és miként jelent meg a hírlapirodalomban Wargha 1876-ban bekövetkezett halála után árulásának híre. Wargha az árulást követően Londonba távozott, és mivel időközben a hatóságok a Kossuth-dollárok ügye miatt nyomozni kezdtek utána, majd távollétében húszévi várfogságra ítélték, jó ideig nem is szándékozott hazatérni.

Wargha 1853 és 1860 között élt Londonban, ahova 1854-ben családja is követte őt. A fejezet végigkíséri Wargha vagyoni helyzetének alakulását, a kezdeti jómódtól az egyre növekvő megélhetési gondokon át a szinte teljes anyagi ellehetetlenülésig. Hasonló folyamatot figyelhetünk meg Wargha társasági kapcsolatainak alakulásában is. Eleinte az angliai emigráció jó néhány neves tagját mondhatta barátjának, de legalábbis rendszeres látogatójának. Ám a személyével kapcsolatos gyanú terjedése és anyagi helyzetének romlása következtében egyre többen fordultak el tőle. Wargha életének erre az időszakára nézve fontos forrás Eszter lánynak az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött naplója, melynek segítségével Deák Ágnes igen érzékletesen mutatja be a család életének számos apró és jelentősebb mozzanatát. Részben ennek köszönhetően válik világossá számunkra, hogy Wargha egész élete során az elveikhez mindig hű és éppen ezért szerencsétlen ember szerepét játszotta családja előtt, vagyis még legközelebbi hozzátartozóinak sem vallotta be árulását.

Hazatérése után Wargha először Bihar megyében telepedett le családjával, felesége rokonaihoz közel, majd 1864-ben Nagyváradra költözött. Itt különböző városi tisztségeket töltött be, és karrierje egészen a főjegyzőségig ívelt. Magyarországra való visszatérése után a bécsi rendőr-minisztérium közvetlen levelezőjeként és még a kiegyezést követően is folytatta besúgói működését. Elbocsátására 1871-ben került sor. Deák Ágnes szerint eltávolítása valószínűleg összefüggött azzal, hogy ekkor Andrásy Gyula lett az államrendőrségi ügyeket is felügyelő külügyminiszter. Warghát, akit a források szerint már kortársai a „koronás Warghának” gúnyoltak, az árulásáról szállingózó hírek nyilvánvalóan megakadályozták abban, hogy szerepet vállaljon az országos közéletben. Deák Ágnes kutatásai alapján azonban úgy tűnik, Bihar megyében, illetve Nagyváradon haláláig köztiszteletnek örvendett.

A monográfiát egy függelék zárja, amelyben a Szerző közli Wargha életének néhány fontos és érdekes dokumentumát. A közölt iratok többsége 1848-ban született, vagyis Warghának a forradalom és szabadságharc alatti működését vizsgálja meg. Ezt egy több darabból álló irategyüttes egészíti ki, melyből megtudhatjuk, hogyan igyekezett tisztázni magát Wargha 1854-ben, elsősorban Kossuth előtt, a Magyarországra becsempészett Kossuth-dollárok, illetve állítólag forradalmi célokra gyűjtött pénzek elsikkasztásának vádjá alól.

Deák Ágnes a befejező részben „tekervényes, nagyon egyedi, ugyanakkor politikátörténeti szempontból talán általános tanulságokat is felmutató életútnak” nevezi Wargha pályáját. Megállapításával egyet kell értenünk. A világos szerkezetű, rendkívül alapos munka úgy mutatja be egy nem rokonszenves, de mégis érdekes ember sorsát, hogy közben fontos adalékokat nyújt korának mélyebb megismeréséhez.

Farkas Katalin

SEBESTYÉN MIHÁLY

IDŐTÁR I., II., III. MAROSVÁSÁRHELY TÖRTÉNETI KRONOLÓGIÁJA

Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 2008 (288 o.), 2010 (344 o.), 2011 (674 o.)

Egy város történelmének kronológikus megírása nem egyszerű feladat, mivel nagyon változó a rendelkezésre álló források mennyisége és elérhetősége.

Sebestyén Mihály (erdélyi író, történész, publicista, könyvtáros) a Teleki Téka munkatársaként majd vezetőjeként évtizedeken át gyűjtötte tapasztalait, forrásait, míg arra az elhatározásra jutott, hogy ezt megosztja a szélesebb olvasóközönséggel, illetve azokkal az érdeklődőkkel, akiknek bármilyen kötődése van Marosvásárhelyhez.

A teljesség igényével lehetetlen megoldani egy ilyen feladatot, ezt felismerve maga a szerző kéri: ha bárkinek, aki használja a könyvet, kiegészítő információi lennének, juttassa el hozzá, örömmel veszi. Nem tartja lehetetlennek, hogy ezen kezdeményezés sikeres lesz, és pár év múlva egy bővített kiadással is gazdagíthatná a szakirodalmat.

A kronológia nem folyamatos olvasásra szánt mű, mivel a lényege egy idősor felállítására; ez esetünkben Marosvásárhely történelmi fejlődésének olyan állomásait világítja meg, amelyek a névtelen marosmenti faluból, vásáros helyből, mezővárosból, majd szabad királyi településből a nagyvárossá alakulás főbb állomásait tárják elénk. A szerző nem tartja szükségesnek az egyes események részletes bemutatását, mivel már önmagában a kiválasztás is sokat elárul a tényfeltárás szempontjairól, rendszerezési elveiről.

Sebestyén Mihály felhasználta a már létező forráskiadványokat, tanulmányokat, kutatási eredményeket, részösszefoglalókat. Ebből adódóan az olvasó egyaránt megtalálja a politikai, társadalmi, hadtörténeti, művelődéstörténeti élethez kapcsolódó események leírását. Kiemelten szerepelnek azok a személyek, akik az egyházi, politikai, tanügyi vagy jogszolgálati és egészségügyi intézmények szereplőiként meghatározták azok működését.

Hangsúlyozottan szerepelnek a városkép változását előidéző események: urbanizációs tendenciák, civilizációs vívmányok, háborús rombolások. Időnként, ha megbízható forrás állt rendelkezésre, demográfiai adatok is feltűnnek, valamint a lakosság etnikai összetételének ismertetése. Szórakoztató jelleggel a színházi élet egy-egy kiemelt eseménye is olvasható, illetve közismert botrányokra is fény derül.

Az egyes adatok forrásait külön nem tünteti fel a szerző, a személy- és helynévmutató mellett viszont szerepel egy tárgymutató. A felhasznált szakirodalom listája tartalmazza mindazokat a műveket és forrásokat, amelyeket a szerző áttekintett a kronológia összeállítása közben.

Eredetileg két kötetre tervezte e művet, az anyag gazdagsága viszont négy kötet kiadását tette indokolttá. Jelenlegi ismertetésemben a hadtörténeti vonatkozású bejegyzésekből válogattam, ezzel kívánom ráirányítani az ilyen jellegű kérdések iránt érdeklődők figyelmét Sebestyén Mihály munkájára.

Az első kötet a kezdetektől 1848-ig taglalja az eseményeket. Az őskor dátumainak említésénél a szerző köszönetet mond Bereczki Sándornak és Soós Zoltánnak, akik legújabb kutatási eredményekkel gazdagították a helytörténettel foglalkozók ismereteit. A jelenlegi marosvásárhelyi vár területén kimutatható egy Kr. e. VII. évezredből származó településnek a nyoma, de találtak már kora bronzkori, kora vaskori, szkíta és trák, római köztársaságkori, népvándorláskori, késő szláv leleteket is. Az események részletesebb tagolása a XIV. századtól kezdődik.